

PREGLED DOSADAŠNJIH ETNOLOŠKIH ISTRAŽIVANJA U KARLOVAČKOM POKUPLJU

LIBUŠE KASPAR
Gradski muzej
47000 Karlovac
Strossmayerov trg 7

UDK 39
Pregledni članak

Autorica je prikazala knjige i članke, objavljene u razdoblju od kraja 19. st. do 1985. god., u kojima je razmatrana etnološka tematika s područja ozaljskog Pokuplja. Spomenuti su također i ostali relevantni izvori (rukopisi, muzejska građa i dr.), kao i etnološke ili multidisciplinarne istraživačke akcije koje su bile provedene na ovom geografskom području.

U ovom smo se pregledu ograničili na prostor koji zatvara okuka rijeke Kupe, tj. na područje između Ribnika, Ozlja i Karlovca (»Ozaljsko Pokuplje«).

Već u djelu Radoslava Lopašića »Oko Kupe i Korane« (Zagreb 1985) u poglavlju o Brlogu (str. 80) nalazimo podatke o kamanjskoj župi, koja broji u to vrijeme 2211 duša. Autor spominje sela nanizana po okolnim brežuljcima, a to su Veliki Vrh, Mali Vrh, Presjeka, Bratovanci, Police, Reštovo i Brlog, a u dolini Kamanje i Orljakovo. Nadalje spominje kako narod priča »da selo Brlog stoji nad golemim ponorom i jezerom, radi česa se svaka pošast boji u nj doći« ... te legendu o spilji Vrlovki, u koju su se za turskih navala ljudi posakrivali i otuda se branili, a izdala ih je neka žena.

U daljnjem tekstu Lopašić navodi (Ozalj str. 195) da se narod oko Ozlja i Ribnika naziva Brajcima, a bavi se poljoprivredom i vinogradarstvom. Spominje i Trg.

U području Ribnika, prema njemu, (str. 228) narod se bavi poljodjelstvom, a mnogi se sele u Ameriku odakle šalju novac kući. Iseljavanje u SAD i Kanadu je i danas u tom kraju česta pojava.

U radu »Novi grad na Dobri«, Zagreb, 1882 (str. 5) Lopašić ovako opisuje život i običaje Novograđanina ... »Novogradci poznati su u obližnjem Karlovcu kao valjani i marljivi seljaci, koji obrađuju veći dio Karlovačkog polja. Po govoru, nošnji i glede običaja ne razlikuju se mnogo od obližnjih Švarčana, Mrežničana te Zvečajaca, ali nešto više od svojih susjeda u Lipskoj župi senjske biskupije, gdje se dielom i crne halje nose, i od tako zvanih Brajaca u župi Lipničkoj i sv. Križkoj prama Ribniku i Ozlju. Novogradci su danas kajkavci i donekle ikavci sa obilježji čakavštine u govoru i naglasku, dočim su prije tri sto godina čisti čakavci bili.«

Rudolf Strohal u radu »Karlovački kotar od XV. do XIX. vijeka« (Zb. za nar. ž i ob. J. Sl. knjiga XXX, svezak 2, Zagreb, 1936, str. 65) iznosi nešto podataka o gospodarskim zgradama malih vlastelinstava (staje, hambari, sjenici, kukurušnjaci, svinjci, kokošinjci) te o raznim davanjima kmetova kao i o njihovu naseljavanju.

On također navodi da Vivotinski kmetovi zbog tlake žive u zadrugama jer tako imaju dovoljno radne snage za rad na poljodjelstvu i stočarstvu, a bavili su se i obrtima — tesarski, kolarski, bačvarski, kovački i krojački (Vivotina — *Zb. za nar. ž. i ob. J. Sl. XXX/1935*, str. 211—226). Pisao je i o »Stativskim kmetovima« u *15 dana* (revija za umjetnost, kulturu, socijalna i ekonomska pitanja — God. V. 1935. br. 3—8 str. 80—81). Strohal je sabrao i pripovijetke iz sela Stativa i objavio ih u knjizi pod nazivom »Hrvatske narodne pripovijetke« knjiga I, Rijeka 1886 (tisak p. Battare o vlastitom trošku).

O »Starom tradicijskom pčelarenju u Stativama« (Pokuplje) pisale su Klara Škoda i Marijana Držić u *Etnografskim istraživanjima i građi* br. IV, Zagreb, 1942.

Najistraženiji lokalitet na ovom području svakako je Trg. O njemu piše Emil Laszowski u radu »Grad Ozalj i njegova okolina«, Zagreb 1929. (str. 11) ... »Kuće sela su gotovo sve prizemne i pokrivene slamom, tek nekoliko novijih pokriveno je crijepom. Unutra su kuće prilično čiste. Žitelji trški svi su poštteni i radini hrvatski seljaci, a nose se svi slično susjednim Draganićima. Žene i djevojke nose se bijelo, a žene imaju na glavi spletke poput rogova, čime se razlikuju od djevojaka. One su vrlo spretne za ručni rad; same tkuju, šiju odijela za cijelu kuću, koja umiju vrlo lijepo i ukusno išiti, stvarajući si same uzorke. Takove nakite, djelo ručnog rada njihova, vidimo na košuljama, pregačama i suknjama njihovim te košuljama i gaćama muškaraca.« ... »Tržani bave se lih poljodjelstvom. Lijep je običaj kod okapanja kukuruza. Tu se gotovo sav kukuruz, što je zasijan na »Ključu«, besplatno uzajamno obrađuje. Nekoć bavili su se u veliko gojenjem krmaka. Ta grana gospodarstva nosila im je znatnu korist. Danas je gojitba krmaka radi raznih pošasti i slabih imovinskih prilika nazadovala.

Zemlje trške su lijepe i plodne, ali su mjestimice izvrnute povodnji. Najviše se sije kukuruz, pa raž, ječam, pšenica, konoplja, lan; sadi se kumpir, tikva, zelje itd. Lan i konoplju priređuju žene za povijesmo, iz kojega opet priugotavljaju platno.«

U Trgu je provodio istraživanja i Jugoslovenski institut za zaštitu spomenika kulture iz Beograda, a plod tog rada je knjiga »Selo Trg kod Ozlja« (Beograd, 1969) u kojoj prof. Milovan Gavazzi proučava Trg s naročitim osvrtom na pletenje »jalbe« te na pogreb na saonicama.

Nadežda Pešić-Maksimović prikazuje razvoj osnove Trga od nastanka do naših dana, a Marija Išgum daje etnografski prilog ispitivanju spomeničkih vrijednosti sela Trg.

U Trgu je prof. Gavazzi snimio filmove o »jalbi« i pogrebu na saonicama, a u svibnju 1952. godine tamo je vodio i studente etnologije Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

Milovan Gavazzi objavio je u *Etnografskim istraživanjima i građi* I, (Zagreb, 1934) »Pletenje ženskih kapica "jalba"«. O istoj temi pisala je i Paula Gabrić, »Jalba u selu Trg kod Ozlja«, u *Zb. za nar. život i ob. J. Sl.* knjiga 40 (str. 151—160), Zagreb, 1962.

Ista autorica objavila je i članak »Ženska kapica "jalba"« (str. 167) u *Kaju* br. 9—11 iz 1976. (*Po dragome kraju-Ozalj*). U ovom broju *Kaja* piše i

Martin Vajdić dva napisa. To su »Muzejska zbirka (Ozalj — str. 68) i »Selo Trg kraj Ozlja — spomenik kulture« (str. 86).

Članak o Trgu pod istim nazivom i od istog autora objavljen je i u *Kajkavskom kalendaru*, Čakovec 1972.

U *Kaju* je izašao i jedan dijalektološki članak o Ozlju. To je »Govor na području općine Ozalj« (str. 137) autora Stjepana Težaka. Težak je u *Hrvatskom dijalektološkom Zborniku* br. 5, Zagreb, 1981. objavio opsežni rad pod nazivom »Ozaljski govor«.

Vratimo se ponovno Trgu. U proljeće godine 1976. u Trgu grupa studenata etnologije iz Zagreba (Tomo Vinšćak, Edo Andrić, Lela Roćenović, Jasenka Lulić, Martina Petek, Dubravka Jovanović i Ištvan Karagić) samoinicijativno je obavljala istraživanja o arhitekturi (ispitivanje i snimanje).

Studenti su, pod vodstvom profesora Gavazzija, godine 1955. poduzeli istraživanja i u Požumu. Predmet njihova obrađivanja bili su arhitektura, preslice, pogreb na saonicama, šišano kumstvo, te Brajci (za dobivene podatke zahvaljujem Mariji Išgum).

U obližnjem Polju istraživanja su se provodila 1960. god. Ispitivani su jarmovi, obrada prediva, zadruga, Brajci, šišano kumstvo, te kresovi i Zeleni Juraj.

Kresnice i Zelenog Jurja istraživali su Širola i Gavazzi, što je objavljeno u *Narodnim starinama* — sv. 25, knjiga 10, br. 1, 1931. god. Godine 1985. istu temu istraživala je Zorica Rajković.

Lončarstvo u Veselićima ispitivala je Saša Muraj (fotografije) i Libuše Kašpar (Lončarstvo karlovačke okolice — katalog izložbe — Karlovac, 1985. god.). Istražena su i proštenja ovog područja (L. Kašpar — Karlovački licitari, katalog izložbe, Karlovac, 1983. god.), te pletarstvo (L. Kašpar — Pletarstvo, katalog izložbe, Karlovac, 1984. god.).

Predmeti skupljeni na ovom području čuvaju se u Etnografskom muzeju u Zagrebu, Gradskom muzeju Karlovac i Zavičajnom muzeju Ozalj, koji je otvoren 30. travnja 1971. godine prigodom komemoracije 300-godišnjice smakuća Petra Zrinskog i Franje-Krste Frankopana. Djeluje u sastavu narodnog sveučilišta. Predmete za ovaj muzej prikupio je i stalno prikuplja veliki entuzijast prof. Martin Vajdić. U početku mu je u obilasku terena savjetima pomagala Jelka Ribarić-Radauš, a fotografije na terenu snimao je Ivica Grgić.

Na ozaljskom terenu skupljao je građu i bivši etnolog Gradskog muzeja Karlovac, Stjepan Janjić, čiji se rukopisi čuvaju u arhivi Gradskog muzeja u Karlovcu. To su slijedeći radovi:

Seljačka, obiteljska zadruga Ivana Matešića iz Reštova kod Ozlja (Et br. 4—20 str.); Seljačka obiteljska zadruga Prašin, zvani žuti iz Donjih Stativa, opć. Ozalj (Et. br. 17—19 str.); Ratarstvo u selu Mali Erjavac opć. Ozalj (Et br. 68—7 str. 1982. god.); Ratarstvo u selu Kamanju opć. Ozalj (Et br. 69—9 str. 1982. god.); Ratarske sprave i pomagala (jaram, kolo saone) u Kamanju (Et br. 70 — str. 6 1982. god.); Narodna jela i pića u Malom Erjavcu, opć. Ozalj (Et br. 75 — str. 6 1982. god.);

U Etnološkom atlasu obrađeni su ovi lokaliteti:

- dF 123 — Mahično (A. Muraj)
- De 414 — Lović Prekriški (D. Majnarić)
- De 433 — Kamanje (S. Janjić)
- De 434 — Police (A. Muraj)
- De 344 — Bubnjarci (M. Kušević)
- De 411 — Dančulovići (M. Kušević)
- De 413 — Vivodina (A. Muraj)
- dF 111 — Polje (M. Išgum, S. Janjić, A. Muraj)
- de 223 — Veliki Erjavac (L. Kašpar, S. Janjić, A. Muraj)
- de 112 — Zaluka Ribnička (P. Radman)
- de 121 — Žakanje (A. Muraj)
- de 123 — Ribnik (A. Muraj)
- de 124 — Breznik Ribnički (A. Muraj)

Godine 1983. provodila su se vjerojatno najveća istraživanja ovog područja, a u organizaciji Republičkog zavoda za zaštitu spomenika kulture iz Zagreba. Voditelj istraživanja bio je povjesničar umjetnosti Želimir Laslo. U ekipi su sudjelovali stručnjaci iz Republičkog zavoda, Regionalnog zavoda, Etnografskog muzeja u Zagrebu, Gradskog muzeja Karlovac i Zavičajnog muzeja Ozalj.

Tu su bila dva arhitekta (Zdravko Živković i Ana Ivković-Štambuk), fotograf (Nino Vranić) i četiri etnologa (Ana Mlinar, Dunja Zelić, Branko Đaković i Libuše Kašpar), te kustos Zavičajnog muzeja u Ozlju, Martin Vajdić. Istraživanja su bila tijekom listopada 1983. u ovim selima: Vrhovec, Grandić breg, Sršići, Hodinci, Polje, Trg, Žugčeva gorica (Slapno), Tomašnica (Potočko selo), Grdun, Martinski vrh, Jasenovica, Lukunić-draga, Brlog, Jarnevići, Griče i Lipnička zaluka.

Prigodom istraživanja učinjeno je oko 1000 fotografskih snimaka. Oko 200 objekata obrađeno je tekstualno, dok je arhitektonski snimljeno nekoliko desetaka (tehnička dokumentacija). Kasnije je izvršena preventivna zaštita na 10 okućnica na cijelom terenu.

Evidentirano je 180 pokretnih predmeta. U ovoj akciji skupljeno je i dosta predmeta.

Za Etnografski muzej u Zagrebu dobiveno je na poklon 27 predmeta, dok je 5 predmeta otkupljeno.

Gradski muzej Karlovac dobio je na poklon 24 predmeta (keramika, alat), a Zavičajni muzej Ozalj 48 predmeta (26 drvenih, 9 keramičkih, 10 alata, 3 ostalo).

Nakon ovog istraživanja priređena je 1984. godine izložba »Ozaljski kraj« u Zagrebu, Ozlju i Karlovcu. Izložba se sastojala od fotografija i sakupljenih predmeta. Najveći uspjeh cijele akcije bilo je preseljenje objekata iz Tomašnice i Trga u etno-park, odnosno, etno-odjel kraj Ozlja. Pripremni radovi za ovu akciju počeli su u srpnju 1985. (projekti, financijska konstrukcija, dozvole, ugovori). Demontaža kuće u Tomašnici, (br. 41) kupljene od Bare Brajak, počela je 3. rujna, dok njena montaža kraj Ozlja počinje 9. rujna, a već 3. listopada završeno je i pokrivanje krova.

Kuća iz Trga (br. 56), bivše vlasništvo Stjepana Gregorića (prva ili polovica 19. st), demontirana je 12. listopada, a bila je ponovno postavljena već 20. istog mjeseca. Na postavljanju kuće radio je majstor (tesar) Gabrijel Hanžek iz Polja s pomoćnikom Ivanom Kudasićem iz Trga. Slamu na krov je stavljao Ivan Marković iz Polja, a pomoćnik mu je bio Mate Bedevalić iz Trga (83).

Pregledom dosadašnjih istraživanja možemo zaključiti da ima još mnogo neistraženog u Karlovačkom pokuplju, a mislim da će nam i savjetovanje »IV. Hrvatsko-slovenske etnološke paralele (karlovačko Pokuplje — Bela krajina), Karlovac 1985.« ukazati na mogućnost i potrebu novih istraživanja.

LITERATURA

- Gabrić, Paula, 1962: Jalba u selu Trg kod Ozlja. *Zbornik za nar. ž. i ob. J. Sl.* Zagreb.
 Ista, 1976: Ženska kapica jalba. *Kaj* 9—11, Zagreb.
 Gavazzi, Milovan, 1934: Pletenje ženskih kapica jalba. *Etnografska istraživanja i građa I*, Zagreb.
 Grupa autora, 1969: Selo Trg kod Ozlja. Beograd.
 Kašpar, Libuše, 1985: Lončarstvo karlovačke okolice (katalog izložbe). Karlovac.
 Ista, 1983: Karlovački licitari (katalog izložbe). Karlovac.
 Ista, 1984: Pletarstvo (katalog izložbe). Karlovac.
 Laszowski, Emil, 1929: Grad Ozalj i njegova okolina. Zagreb.
 Lopašić, Radoslav, 1895: Oko Kupe i Korane. Zagreb.
 Isti, 1882: Novi grad na Dobri. Zagreb.
 Strohal, Rudolf, 1936: Karlovački kotar od XV. do XIX st. *Zbornik za nar. ž. i ob. J. Sl. Knjiga XXX*, sv. 2. Zagreb.
 Isti, 1935: Vivodina. *Zbornik za nar. ž. i ob. J. Sl. Knjiga XXX*, Zagreb.
 Isti, 1935: Stativski kmetovi. *15 dana*, br. 3—8. Zagreb.
 Isti, 1886: Hrvatske narodne pripovjetke, I. Rijeka.
 Širola, Božidar-Gavazzi, Milovan, 1931: Kresnice i Zeleni Juraj. *Narodne starine* sv. 25 knjiga 10. br. 1. Zagreb.
 Škoda, Klara-Držić, Marijana, 1942: Staro tradicijsko pčelarenje u Stativama, *Etnografska istraživanja i građa IV*. Zagreb.
 Težak, Stjepko, 1976: Govor na području općine Ozalj. *Kaj* br. 9—11. Zagreb.
 Isti, 1981: Ozaljski govor. *Hrvatski dijalektološki zbornik* br. 5. Zagreb.
 Vajdić, Martin, 1976: Selo Trg kraj Ozlja — spomenik kulture. *Kaj* br. 9—11. Zagreb.
 Isti, 1972: Selo Trg kraj Ozlja — spomenik kulture. *Kajkavski kolendar*. Čakovec.

REVIEW OF ETHNOLOGICAL RESEARCH IN KARLOVAČKO POKUPLJE UNTIL PRESENT TIME

Summary

The author has limited her review to the area by the Kupa river between Ribnik, Ozalj and Karlovac.

In the 19th century, R. Lopašić and R. Strohal wrote about this region, while Laszowski wrote about Trg near Ozalj between the two wars.

The village of Trg has been a popular place for ethnological research. In the 1930's, Milovan Gavazzi made films there on *jalba* and on funeral processions on sleighs, and undertook fieldwork there with students from the Zagreb University. After the Second World War, the Yugoslav Institute for the Protection of Cultural Monuments (Belgrade) carried out research in Trg and published the monograph »The Village of Trg Near Ozalj« in 1969. In this collection, the topics of *jalba* (Gavazzi and Gabrić), of architectural monuments (M. Vajdić), dialect (Težak) and springtime rituals (Gavazzi and Širola) are discussed. Pottery-making, basketry and local fairs were also researched.

Contributors to the Yugoslav Ethnographic Atlas also worked in the Ozalj area.

In 1983, the Institute for the Protection of Cultural Monuments of SR Croatia in Zagreb carried out the most extensive research project thus far in this region. Rural architecture was studied in seventeen villages and about hundred objects were bought to be kept in three museums. After the completion of the research, the exhibit on »The Region of Ozalj« was prepared in 1984. The most successful outcome of the project was the establishment of an open-air ethnographic museum near Ozalj.